

Antoni Kożuch

Akademia Podlaska w Siedlcach

WSPÓŁCZESNE WARUNKI WSPÓŁDZIAŁANIA NA WSI

1. Wstęp

Przystąpienie Polski do UE oznacza konieczność dalszych przekształceń strukturalnych w agrobiznesie, w tym głównie w jego podstawowym segmencie – w rolnictwie. U podstaw tej konieczności leży relatywnie niska wydajność polskiego rolnictwa. Powszechnie stosowane w polskim rolnictwie tradycyjne techniki wytwarzania są rezultatem niskiego poziomu akumulacji, ukrytego bezrobocia i relatywnie dużego przeludnienia wsi. Rozdrobniona struktura agrarna stanowi także barierę technicznego przebrojenia gospodarstw z powodu nadmiaru siły roboczej i niedostatku środków na akumulację. Siła ekonomiczna polskich gospodarstw ogranicza możliwości ich rozwoju. Rola rolnictwa w gospodarce Polski jest znacznie wyższa niż w krajach UE ze względu na znacznie wyższy udział w zatrudnieniu i w PKB. Występują też duże różnice między poszczególnymi sektorami gospodarki żywnościowej UE i Polski. Niższa jest też skala ochrony polskiego rolnictwa w porównaniu do krajów UE. Polskie gospodarstwa nie mają możliwości wykorzystania dofinansowania ich rozwoju ze środków pochodzących z kredytów ze względu na niską zdolność kredytową. Bariere finansową można przezwyciężyć dzięki szerszej niż obecnie współpracy.

Celem niniejszego opracowania jest próba określenia warunków współdziałania na obszarach wiejskich w warunkach integracji z UE.

2. Problemy rozwoju obszarów wiejskich

Do problemów rozwoju obszarów wiejskich należy zaliczyć: wysoki stopień uzależnienia dochodów ludności od przychodów z rolnictwa (przy równoczesnym dużym zróżnicowaniu regionalnym ich wysokości), wysokie bezrobocie rejestrowane i utajone oraz małe możliwości zatrudnienia i uzyskiwania dochodów poza

rolnictwem, niewielki popyt na towary i usługi pozarolnicze ze względu na bardzo niskie dochody przeważającej części mieszkańców wsi, niedostateczny rozwój infrastruktury (w tym niski poziom usług służby zdrowia i dostępności usług finansowych oraz zarządczych), nieefektywność działania instytucji wspierających rozwój obszarów wiejskich oraz niedostateczny poziom wykształcenia ludności wiejskiej i małą aktywność społeczną ludności.

Część trudności rozwojowych dotyczy samego sektora rolnego. Wśród głównych problemów tego sektora można wyodrębnić: niską dochodowość produkcji rolniczej małych i średnich gospodarstw, niedostateczne dostosowanie wielkości i jakości produkcji do wymagań odbiorców oraz słabe więzi między poszczególnymi ogniwami łańcucha żywnościowego, niedoinwestowanie technologiczne gospodarstw rolnych, niski poziom wiedzy ogólnej i fachowej producentów w zakresie technologii produkcji, marketingu i zarządzania, słabą działalność, a w niektórych regionach niedorozwój instytucji z ekonomicznego otoczenia rolnictwa.

Członkostwo w UE stwarza potrzebę modernizacji rolnictwa i obszarów wiejskich. Wymaga to przede wszystkim dostosowania prawa, instytucji rynkowych, zasad demokracji oraz zdolności obsługi przyszłych organów unijnych. Szczególne znaczenie ma instytucjonalne otoczenie rolnictwa i obszarów wiejskich (Wilkin 2002).

3. Możliwości przezwyciężenia barier rozwojowych

Przeciwdziałanie skutkom sytuacji na wsiach i w rolnictwie i powinno się odbywać przez realizację polityki strukturalnej. Jej cele obejmują: zapewnienie zmian struktury agrarnej, zmniejszenie poziomu zatrudnienia w rolnictwie, dostosowanie struktury produkcji rolniczej do potrzeb rynku i przetwórstwa przy równoczesnej poprawie jakości produkcji, a także, dzięki specjalizacji i wzrostowi skali produkcji oraz obniżeniu jej kosztów, pomoc dla gospodarstw w trudnych warunkach gospodarowania, wspieranie rozwoju grup producentów i grup marketingowych, wspieranie rozwoju produkcji rolniczej na cele nieżywnościowe, pomoc w tworzeniu miejsc pracy w działalności pozarolniczej, wspieranie rozbudowy infrastruktury w celu oddziaływania na rozwój obszarów wiejskich. Wymienione cele można osiągnąć przez odpowiednie działania socjalne (zasiłki, wcześniejsze emerytury itp.) oraz edukacyjne (doksztalcanie, zmiana kwalifikacji, stypendia itd.).

Można bowiem postawić następującą tezę: im bardziej rozdrobnione i rozproszone są gospodarstwa, tym bardziej rozwinięte winny być różne formy współdziałania, m.in. na rzecz umocnienia pozycji gospodarstw na rynku. Integracja pozioma jest jedną z form koncentracji produkcji i uzyskania efektu skali produkcji. Rolnicy zrzeszeni w grupie producenckiej lub spółdzielni stają się silniejszym partnerem dla odbiorców i mogą uzyskać korzystniejsze ceny. Odbiorcy zaś, korzystając z pośrednictwa grupy producenckiej, mają zagwarantowane duże, jednolite jakościowo partie materiału. Tego typu współdziałanie stabilizuje rynek rolny i zwiększa jego przewidywalność. Dzięki temu na rynku jest możliwe usprawnienie kon-

traktów między partnerami. Instytucjonalizacja rynku winna również polegać na tworzeniu giełd towarowych, rynków hurtowych, systemów informacji rynkowej, banków i innych instytucji finansowych, obsługujących producentów rolnych i inne podmioty agrobiznesu, a także instytucje doradztwa rolniczego itd.

Budowa sieci rynków hurtowych i giełd rolnych przesądza o charakterze obszarów wiejskich przez: aktywizację ludności wiejskiej dzięki miejscom pracy, wymuszanie dbałości o jakość produkcji i jej standaryzację, co spowoduje zmiany technologii produkcji, powstawanie nowych rodzajów usług (banki, punkty gastronomiczne, parkingi, ciągi komunikacyjne itd.), które zaktywizują region.

Konieczna jest zatem aktywna rola państwa w tworzeniu warunków rozwoju wsi i rolnictwa, a szczególnie w realizacji koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Rozwijająca się gospodarka rynkowa wymaga bowiem dostosowania się obszarów wiejskich do mechanizmów ekonomicznych typowych dla rynku. Strategia wielofunkcyjnego rozwoju oznacza zapoczątkowanie nowej strategii rozwoju obszarów wiejskich. Powinna ona polegać na ograniczaniu roli rolnictwa w gospodarce żywnościowej na rzecz przetwórstwa, przechowalnictwa i przemysłu rolno-spożywczego oraz usług produkcyjnych i handlowych.

4. Orientacja na współpracę szansą rozwojową wsi i rolnictwa

W wielofunkcyjnym rozwoju wsi i rolnictwa duże znaczenie mają samorząd i samorządność. W związku z tym można wyodrębnić trzy fazy tego rozwoju: 1) faza przygotowawcza, polegająca na tworzeniu warunków do lokalizacji na wsi różnych form pozarolniczej aktywności gospodarczej (tworzenie infrastruktury, przygotowanie społeczności lokalnych do akceptacji nietradycyjnych form działalności); 2) faza powstawania i funkcjonowania różnych form organizacyjnych aktywności gospodarczej wsi; 3) faza rozwoju i doskonalenia powstałych przedsięwzięć.

Faza tworzenia warunków, infrastruktury, wymagająca głównie wspólnych przedsięwzięć społeczności lokalnej, stwarza korzystne warunki do rozwoju organizacji rolników, form działań oraz kontroli typu samorządowego. Faza powstawania i funkcjonowania różnych przedsięwzięć (firm) stawia trudniejsze wymagania formom samorządowym, gdyż konkurencja prywatnej przedsiębiorczości jest tu zbyt wielka. Faza trzecia wiąże się zaś z aktywnym udziałem organizacji samorządowych w zarządzaniu gospodarką lokalną i rozwiązywaniem problemów społecznych (Kožuch 1999).

Obserwacje działalności różnych form współdziałania na wsi pozwalają na sformułowanie wniosku, że umacnianie tych form na obszarach wiejskich jest procesem złożonym i długotrwałym. Osiągnięcie zakładanego celu zależy od wszystkich mieszkańców wsi i ich partnerów zarówno tych działających w gminie, jak i tych podejmujących decyzje polityczno-gospodarcze w skali kraju.

Porównanie działalności organizacji rolniczych, uczestniczących we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego i społecznego w Polsce i innych krajach UE,

pozwala na sformułowanie wniosku, że w Polsce działalność tych organizacji jest się bardzo skromna, mimo że zasada współdziałania w środowisku wiejskim ma wieloletnią tradycję.

Zauważyć należy, że w nowych warunkach organizacje rolników nie powinny być traktowane jako wyłączny organizator rynku rolnego. Nie mogą one działać na zasadach komercyjnych, dążąc do maksymalizacji zysku kosztem rolników-producentów, gdyż mogłoby zatracić cechy zrzeszeniowe. Ogromną rolę odgrywa tutaj konkurencja między poszczególnymi producentami na rynku krajowym, a od przystąpienia Polski do UE także na arenie międzynarodowej. W tym aspekcie szczególnego znaczenia nabiera teza, że siła oddziaływania mechanizmów rynkowych na rynkach rolnym i żywnościowym jest znacznie większa niż na innych rynkach, że rynek rolny ma więcej cech rynku wolnego niż inne rynki. Wymaga to działań ze strony m.in. organów samorządowych organizacji rolniczych, mających na celu przygotowanie rolników do zmian zachodzących na rynku od strony zarówno organizacyjnej, jak i merytorycznej.

W sytuacji rozdrobnionego polskiego rolnictwa, a także związanej z tym słabości ekonomicznej i organizacyjnej większości gospodarstw należy uświadomić społeczeństwu, że działalność zespołowa to konieczność warunkująca wejście na rynek i aktywny w nim udział. Zorganizowane działanie rolników pozwoli bowiem uzyskać silniejszą pozycję przetargową w stosunku do przedsiębiorstw przetwórczych, silnych detalistów i hurtowników, pozwoli rolnikom przejąć kontrolę nad wielkością produkcji i podaży surowca na rynek. Pomimo niskiego stopnia wykorzystania potencjału organizacji rolników sformułować można wniosek, że w obecnych warunkach ramy prawne umożliwiają samoorganizowanie się rolników i ich skuteczną działalność (Gołaszewska 2004; Jaworska-Wójcik 2004).

Mając na uwadze problemy rozwojowe organizacji rolników trzeba podkreślić to, że potrzeba istnienia i rozwoju spółdzielczości jest ogromna. Znane są bowiem zalety takiej formy gospodarowania oraz roli spółdzielczości w rozwiązywaniu problemów wsi i rolnictwa. Trzeba również korzystać z doświadczeń i dorobku światowego ruchu spółdzielczego w Europie Zachodniej. Aktywizacja innych organizacji i form współdziałania na obszarach wiejskich powinna objąć również izby rolnicze, ośrodki doradztwa rolniczego, organizacje kółek rolniczych, organizacje młodzieżowe czy kobiece itd.

5. Uwagi końcowe

Wielofunkcyjny rozwój wsi rodzi potrzebę powstawania nowych nie tylko tradycyjnych spółdzielni. Tendencja do powołania nowych spółdzielni wynika z konieczności zaspokojenia potrzeb wiejskiego środowiska. Spółdzielnie wiejskie zarówno dotychczas istniejące, jak i nowo powstające, mogą odchodzić od dotychczasowego modelu funkcjonowania i dostosowywać się do aktualnych potrzeb członków. Jedną z możliwości w tym zakresie jest powołanie bądź przekształcenie zrzeszeń paraspółdzielczych lub spółdzielni alternatywnych. Są to zrzeszenia o

niewielkiej liczbie członków, powołane na określony czas (do osiągnięcia określonego celu), które odrzucają często instytucjonalną nadbudowę. Organizacje te mogą prowadzić działalność w takich dziedzinach, jak np.: agroturystyka, usługi specjalistyczne, specjalna produkcja rolna, przetwórstwo rolno-spożywcze itd.

Dotychczasowe doświadczenia transformacyjne w sposób istotny uzupełniają problematykę rozwoju spółdzielczości, a zwłaszcza społeczno-gospodarczych doświadczeń rozwoju oraz oceny ich skutków.

Literatura

- Gołaszewska B., *Szanse i bariery funkcjonowania grup producentów rolnych w Polsce*, Roczniki Naukowe SERiA, 2004, z. 1
- Jaworska-Wójcik M., *Rozwój gospodarstw rolnych wchodzących w skład grupy producenckiej*, Roczniki Naukowe SERiA, 2004, z. 1
- Kożuch A., *Gospodarcze i społeczne funkcje organizacji rolników*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 1999.
- Wilkin J., *Budowa instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa*, [w:] *Wieś i rolnictwo – perspektywy rozwoju*, IRWiR PAN, Warszawa 2002.

CO-OPERATION IN RURAL AREAS – PRESENT CONDITIONS

Summary

The debate over the role of co-operation and collaboration in transition economies has proceeded largely at the level of theory with relatively little empirical work. This papers aims to fill a part of this gap by examining Polish experience. In the paper the attempt is made to show conditions of effective co-operation in agricultural sector and in rural economy. A thesis that co-operation is the main factor of rural development is proved. Increase of competitiveness presently depends not only on quality of farm produce, on productivity of agricultural and rural economic units, but mainly on co-operation between these units. Present internal and external conditions are described.